

УДК 001: 355.43

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПОРТУ ЗБРОЇ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Н.І. Черкас,
аспірант, Львівська комерційна академія, асистент кафедри МЕВ

***Анотація.** У роботі проаналізовано актуальність впровадження інноваційних технологій в контексті сучасного дисбалансу структури зовнішньої торгівлі України. Оцінено роль України у світовому ринку озброєнь. Наголошено на важливості посилення експортного контролю для протидії нелегальної торгівлі зброєю.*

***Ключові слова:** експортний потенціал України, експорт озброєнь, чорний ринок, продажі, експортний контроль.*

***Annotation.** The benefits of modern technology transfer on the background of current Ukraine's exports imbalance are analyzed in the paper. The estimation of country's share on the world weapon market has been made. The importance of tight state's supervision on the military exports has been stressed in order to avoid illegal weapon trade.*

***Key words:** Ukraine's export potential, weapon export, shade market, exports supervision.*

Вступ. Реалізація моделі інноваційно-технологічного зростання в Україні з необхідністю передбачає оптимізацію товарної структури експорту [4, 5, 10, 11]. Збільшення частки експорту високотехнологічних продуктів із значною часткою доданої вартості дозволить Україні посісти належне місце у структурі світової економіки, ефективно конкурувати за споживача. Маючи високий експортний потенціал, Україна поки що використовує його недостатньо ефективно. Консервація експортних можливостей у так званих базових галузях (металургія, хімічна промисловість) призводить до погіршення умов торгівлі, виснаження інвестиційних ресурсів і зниження темпу економічного зростання [4, с. 75–76]. Недостатньо розвиненими залишаються також експортні галузі військово-промислового комплексу (ВПК) [2, 8].

Постановка проблеми. Необхідність нарощування можливостей несировинного експорту не викликає сумніву в більшості українських політиків і економістів [1, 3, 4, 5, 6, 10]. Зокрема, прикладні аспекти розвитку несировинного експорту для українських умов досліджували О.Алимов, В.Бегма, Т.Вахненко, В.Геєць, С.Давиденко, В.Семиноженко, Л.Федулова, та інші. Залишаються нерозв'язаними відразу декілька проблем, як невизначеність у виборі інструментів досягнення цієї мети та доцільність підтримки пріоритетних галузей. Найбільший ефект українським підприємцям може принести просування на зовнішні ринки високотехнологічної продукції. За даними Світового банку [16], з точки зору основних показників розвитку науки і технологій Україна посідає досить високе місце і має значні передумови для переорієнтації

пріоритетів міжнародного співробітництва з експорту сировинних матеріалів на готову наукомістку продукцію та новітні технології. **Метою** даного дослідження є оцінка експорту озброєнь як перспективного сегмента експортного потенціалу України та виявлення потенційних загроз від нелегального експорту зброї.

Виклад основного матеріалу. Інновації передбачають підвищення якісної конкурентоспроможності і відхід від сировинної орієнтації, що також, важливо для зменшення залежності від імпорту енергоносіїв та більш ефективного його використання. Як помітно з рис. 1, домінуючі в українському експорті позиції посідають металопродукція (більше 40% експорту), вироби паливно-енергетичного комплексу та хімічної промисловості (20%), тоді як на технологічну галузь — машинобудування припадає лише близько 16%.

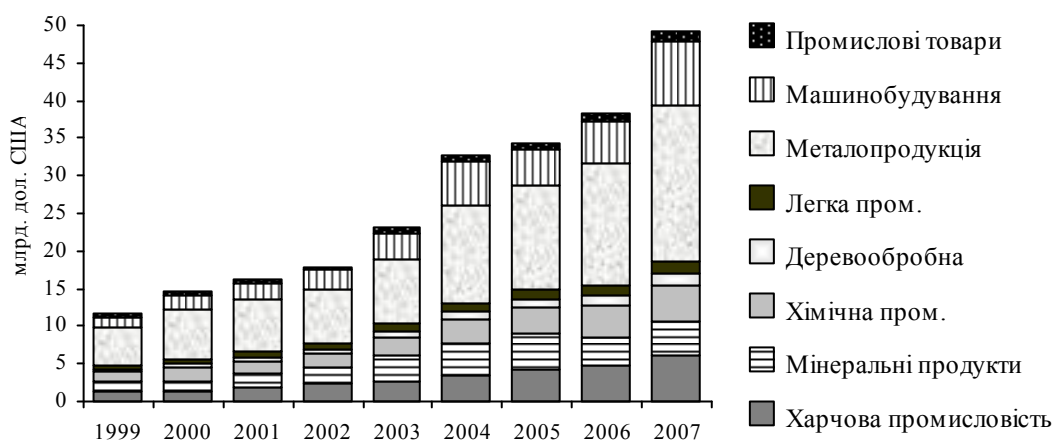

Рис. 1. Товарна структура українського експорту (млрд. дол.), 1999-2007 рр.
За [15]

Структура експорту з переважанням однієї групи товарів, тим паче — сировинного характеру, значно обмежує можливості активної зовнішньоторговельної політики виробників, посилює нестабільність зовнішньої торгівлі, підвищує залежність економіки регіону від кон'юнктурних коливань на світовому ринку.

Провідне місце (близько 70%) у експорті найбільш розвинених країн (в тому числі США, Німеччина, Японія) посідають саме наукомісткі, високотехнологічні товари. Хоча, їх конкурентоспроможність забезпечується великими витратами, в тому числі з боку держави, на науково-дослідні та конструкторські розробки, ефективність зроблених інвестицій перевіряється жорсткою конкуренцією на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Дослідження сучасного стану зовнішньої торгівлі доводить, що Україна має значний експортний потенціал. В українській економіці все ще збереглися високотехнологічні виробництва, які працюють ефективно, при чому деякі з них є

унікальними. Україна володіє одним з найбільших у світі комплексів з виробництва ракетно-космічної техніки „Південмаш”, що в минулому продукував радянські військові ракети середньої дальності „СС-20”, та стратегічні комплекси підземного базування [1, с. 30]. Інший не менш перспективний високотехнологічний продукт це авіаційна техніка. Сьогодні Україна – одна з семи держав світу, що мають повний цикл літако- та ракетобудування [9, с. 128]. Галузь суднобудування в Україні на даному етапі експортує корпуси суден у Грецію та Нідерланди, а віднедавна – в Норвегію. Водночас практично не реалізовується експортний потенціал з виробництва військових кораблів .

Україна на світовому ринку зброї. Важливим напрямом у потенційному експорті є поставки панцерної техніки, як це засвідчує потужний танковий контракт з Пакистаном (вартістю 1,5 млрд. доларів США).Україні вдається подекуди на рівних конкурувати з країнами Північноатлантичного Альянсу та Росією у міжнародних тендерах на постачання зброї, але успіх пакистанського контракту так і не було розвинуто.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI) [12], на продажах озброєнь наша країна у 2007 р. заробила лише 109 млн. дол. Якщо за результатами 2006 року Україні з показником у 560 млн. дол. вдалося увійти до десятки найбільших експортерів зброї, то тепер ми опустились у світовому рейтингу на 16-ий рядок. Крім цього, сучасний ринок озброєнь є орієнтованим на закупівлю готових системних рішень, технологічних комплексів та наукових розробок. Україна переважно експортує комплектуючі. Безсумнівною перевагою більшості експортних зразків українського озброєння можна вважати збереження порівняно невисокої ціни при досить високих показниках техніко-технологічних характеристик [14].

Основними покупцями української зброї сьогодні залишаються Китай, Ірак і Азербайджан. Втім, попри невдачі минулого року, за Україною, як і раніше, закріплена репутація солідного торговця зброєю. Здебільшого, за рахунок заслуг минулих років [8]. Так, за сукупним обсягом продажів зброї за минулі 5 років Україна входить до десятки і займає 2% світового ринку озброєнь (рис. 2). На сьогодні основними експортерами зброї є: США, Росія, Німеччина, Франція, Об'єднане Королівство та Нідерланди. На ці країни у 2003-2007 рр. припадало 82% світового експорту зброї.

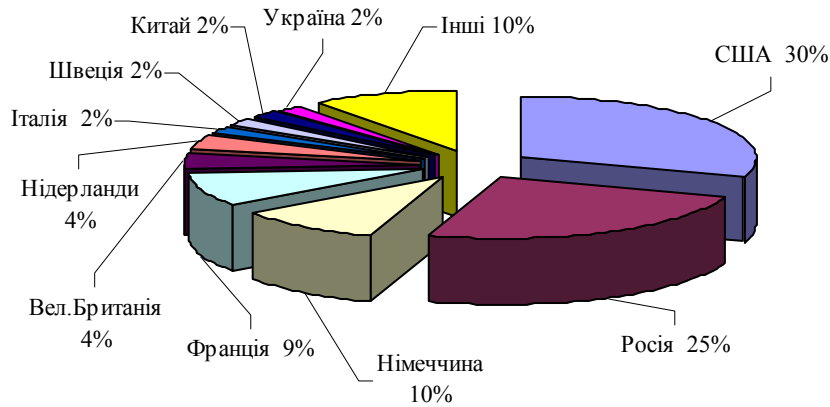

Рис. 2. Найбільші експортери зброї в світі, 2003-2007 рр.

Джерело: [12]

Згідно з аналізом експертів SIPRI, найбільшим експортером зброї в 2007 році, як і раніше, є США, які з початку 90-х років зайняли домінуюче становище на світовому ринку військової продукції та за обсягами військового експорту помітно випередили свого колишнього головного конкурента – СРСР, а отже, і нинішню Росію. Торік Вашингтон виручив від продажу зброї 7,5 млрд. дол. З великим відривом від лідера на другому місці – Росія. За рік РФ скоротила обсяги поставок озброєнь на третину і «наторгувала» лише на 4,6 млрд. дол. (рис. 3).

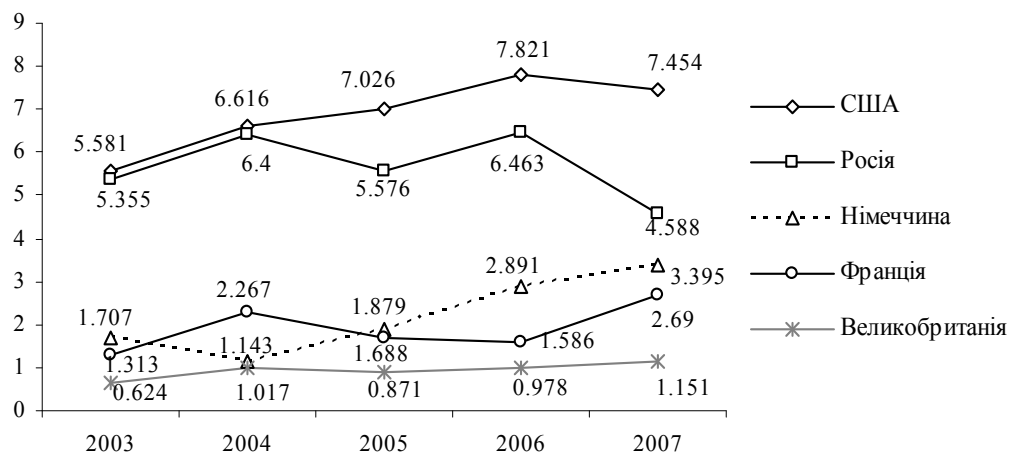

Рис. 3. Обсяги експорту зброї, млрд. дол. 2003-2007 рр. (у цінах 1990 р.)

Джерело: [12]

Цікаво, що у Державному комітеті статистики України інформація про експорт зброї з України зазвичай не висвітлюється. Деякі дані про торгівлю продукцією ВПК України можна отримати у реєстрі ООН [12], але лише обмежену – кількість одиниць певних категорій зброї у розрізі країн призначення. На сайті ООН немає інформації ні про дуже «популярний» нині серед борців за мир у всьому світі експорт стрілецької зброї, ні про технології (зокрема подвійного використання), тощо. Точні дані стосовно

того, кому, як, скільки й за яку ціну ми продавали зброю, залишаються таємницею, адже конкуренти не дрімають, а замовники не завжди бажають висвітлювати інформацію.

Варто відзначити, що у I півріччі 2006 р. у Держкомстаті України з'явилися дані про експорт за статтею XIX. 93 “Зброя, боєприпаси; їх частини та приладдя” – 126,91 млн. дол. У наступному місяці і по сьогодні інформація про торгівлю зброєю відсутня. Якщо порівнювати з показником SIPRI за 2006 р. – 560 млн. дол., то показники виглядають цілком співмірними.

Зараз ми говоримо про легальний продаж оборонної продукції, проте, в Україні, як відомо, існують нелегальні операції. У світі процвітають “чорний” та “сірий” ринки, де пропонуються варіанти такої оборонної продукції, яку раніше далеко не кожній країні можна було придбати на відкритому ринку [3]. Серед експортів сформувалася неофіційна класифікація, що включає терміни чорний і сірий збройний експорт [14]. Чорний експорт – здійснюється переважно фізичними особами, господарськими суб'єктами, військовими частинами, з метою збагачення окремих осіб (контрабанда). При здійсненні чорних поставок порушується, насамперед, національне законодавство країни-експортера; її міжнародні зобов'язання можуть при цьому не порушуватися.

Сірий експорт – до організації поставок залучається державний апарат країни-експортера або окремі державні інститути. Мотивація сірого експорту: потреба поповнити стан державного бюджету чи окремої військово-промислової корпорації; військова підтримка того чи іншого режиму будь-якої країни. Сірі поставки відбуваються при порушенні взятих на себе країною-експортером міжнародних зобов'язань чи норм міжнародного права. Окремими випадками сірих поставок можуть бути передачі озброєння у країни, до яких реалізується ембарго Ради Безпеки ООН на продаж їм зброї. До числа таких держав донедавна відносилися Ірак, Лівія та Югославія. Або ж, наприклад, передачі озброєння і технологій, що попадають під обмеження режимів нерозповсюдження [14].

Як правило, чим успішніша держава на легальному ринку, тим більшою мірою недоцільне його зрощування з «сіро-чорним» [2]. Експерти переконані [3], що згадування про “сірий”, “чорний” експорт виражає автоматичну недовіру до діючої системи експортного контролю. Звичайно, можна всі угоди поділяти лише на законні і незаконні.

За роки незалежності в Україні створено систему контролю над експортом зброї [8], що повинна передбачати надійний контроль за цією сферою діяльності з боку виконавчої влади. Державна служба експортного контролю України входить до складу

Міністерства економіки України, та не функціонує як окреме відомство зі спеціальним статусом. Тим часом звинувачення в порушенні міжнародних норм торгівлі зброєю, що час від часу висувуються проти України як у вітчизняних, так і в зарубіжних ЗМІ, критика з боку Верховної Ради явно свідчать про недоліки в організації експортного контролю, принаймні щодо належного інформаційного забезпечення та прозорості цього процесу.

Країни ЄС дедалі більше відкривають таємні завіси над своїми діями у військових сферах міжнародних відносин. На сьогодні розроблено принаймні три дійові форми реалізації принципів відкритості експорту озброєнь: публікація щорічних звітів урядів про діяльність у цій сфері; парламентські дебати з питань експорту зброї; аналіз і публікація узагальнених даних про регіональні та світові ринки озброєнь (табл. 1).

Таблиця 1

Міжнародний досвід контролю експорту зброї

Велико-британія	Звіт уряду Великобританії містить як загальні дані про політику експортного контролю, так і докладні дані про рішення щодо ліцензування. Для кожної країни, куди експортувалася британська зброя, наведено кількість, тип і вартість наданих ліцензій, кількість наданих і відхилених ліцензій за категоріями військової продукції, а також кількісні дані про основні види звичайного озброєння та стрілецької зброї.
Ірландія	Ірландія забезпечує високий рівень прозорості — щомісяця в Інтернеті розміщуються статистичні дані про видачу ліцензій на експорт продукції подвійного призначення з указанням кількості, дати і країни призначення.
Нідерланди	Щорічний звіт Нідерландів вирізняє дуже високий рівень деталізації даних про відмову в наданні ліцензій — він містить повне найменування товарів, за якими відмовлено в ліцензії, країну призначення, одержувача, кінцевого користувача, причину, дату й номер відмови.
Швеція	Уряд Швеції консультується з питань політики експортного контролю зі спеціальним органом — Радою експортного контролю, куди входять нинішні й колишні депутати парламенту. Хоча заперечення Ради не є обов'язковими для виконання, на практиці одностайна незгода Ради завжди приводить до відмови в наданні ліцензії.
Бельгія, Італія, Франція, Німеччина, Іспанія, Данія, Фінляндія	Бельгія, Італія і Швеція публікують щорічні звіти про експорт озброєнь уже багато років; деякі країни ЄС ввели цю практику недавно: за останні два роки механізми звітності створено у Франції, Німеччині, Нідерландах, Іспанії, Великобританії, Данії. Зокрема, звіт щодо експорту зброї уряду Німеччини можна знайти в Інтернеті на web-сторінці міністерства економіки ФРН; міністерство оборони Фінляндії опублікувало в Інтернеті два щорічні звіти фінською і англійською мовами.
Країни ЄС	Рада міністрів ЄС публікує Зведену доповідь про дотримання Кодексу поведінки ЄС стосовно експорту озброєнь протягом року. Обговорення в парламентах держав-членів ЄС окремих питань традиційно використовуються як важливі інструменти контролю й аналізу політики урядів.
Світовий	Стокгольмський міжнародний інститут досліджень миру (СІПРІ), з

рівень	1969 р. видає фундаментальне дослідження “Щорічник СІПРІ: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека”.
--------	--

Джерело: за [2, 8, 9]

Аналіз і публікація узагальнених даних про світовий ринок озброєнь здійснює СІПРІ, що має статус незалежного (неурядового) дослідного інституту, де працюють кваліфіковані експерти з різних країн світу. Певне, саме тому неупереджені оцінки та прогнози Інституту забезпечили йому авторитет і увагу політиків, урядів і фахівців практично всіх країн світу [3].

У країнах ЄС проводяться парламентські дебати щодо контролю експорту зброї. У Великобританії для розгляду щорічного звіту уряду про контроль над стратегічним експортом створено спільний чотирьохсторонній парламентський комітет, у який входять члени комітетів із питань оборони, закордонних справ, міжнародного розвитку, торгівлі та промисловості. У Нідерландах уряд на конфіденційних принципах інформує парламентський комітет із питань оборони про всі заплановані продажі надлишкових запасів озброєнь. Одержавши повідомлення, комітет доповідає уряду про свої зауваження стосовно продажу.

Висновки. Ситуація для розвитку експорту з високим технологічним рівнем в Україні досить суперечлива: реалізація потенціалу наукової бази і висококваліфікованих кадрів стримується адміністративними обмеженнями та недостатньою державною підтримкою інвестицій у високі технології. На перспективи українського експорту озброєння та військової техніки негативним чином може позначитися скорочення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, оскільки ні для кого не є таємницею, що війна майбутнього – це війна суперсучасних технологій.

З огляду на досвід організації експортного контролю озброєнь в інших державах, можна достовірно передбачати, що звинувачення у порушеннях правил міжнародного ринку зброї проти України матимуть місце й у майбутньому. Така ситуація може перешкодити не лише отриманню доходів від експорту зброї, але й впливає на авторитет країни, не кажучи вже про європейський вибір. **Перспективним напрямом продовження даного дослідження** є аналіз географічної структури українського експорту зброї в контексті забезпечення стабільних валютних надходжень та з урахування економічної безпеки.

Бібліографічний список:

1. Алимов О., Ємченко В. Промисловий потенціал України: напрями ефективного розвитку // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – №6. – С. 28–32.

2. Бадрак В. Маленький розтин великих наливів// Дзеркало тижня № 29 (353). – 2001.
3. Бегма В. Оборонно-промислові комплекси України та Росії: співробітництво, партнерство, конкуренція: Монографія. – К.: НІУРВ, 1998. – 192 с.
4. Вахненко Т. Товарний експорт України у системі світогосподарських зв'язків // Економіка України. – № 6. – 2006. – с. 73–84.
5. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
6. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України // Стратегічні пріоритети. – 2006. – №1. – С. 93-101.
7. Крючкова І. Макроекономічні наслідки зміцнення гривні // Вісник НБУ — 2005. – № 5. – С. 14–18.
8. Поляков Л. Контроль над експортом зброї: часткове відкриття закритої теми // Дзеркало тижня № 26 (350). – 2001.
9. Сальник О.М. Шляхи підвищення експортного потенціалу України // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №1. – С. 127-129.
10. Федулова Л. Технологічний розвиток економіки // Економіка України – 2006 – № 5. – С. 4–10.
11. Черкас Н.І. Обмінний курс, сальдо бюджету та структурні зрушення в українській економіці // Економіст – 2007. – № 1. – С. 38–42.
12. <http://www.cipri.org>
13. <http://www.korespondent.net>
14. <http://www.ntc.kiev.ua>
15. <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. <http://www.worldbank.org>

***Аннотація.** В роботі проаналізовано актуальність впровадження інноваційних технологій в контексті сучасного дисбалансу зовнішньої торгівлі в Україні. Зроблено оцінку ролі України в світовому ринку озброєння. Акцентовується увага на необхідності посилення державного експортного нагляду для протидії нелегальній торгівлі зброєю.*

***Ключевые слова:** експортний потенціал України, експорт озброєння, чорний ринок, контроль експорту озброєння.*